

Stavanger – ein skiftandi søga

Skulu vit taka saman um søguligu gongdina í Stavanger tey seinastu 200 árini, so hevur hon verið merkt av einum støðugum skifti ímillum framburð og kreppu.

STAVANGER Í SØGU

Árni Joensen
fartekst@mail.dk

Eingin veit við vissu, nær tey fyrstu settu seg niður í Stavanger, men søgufólk hava valt 1125 sum tað árið, býurin varð grundlagdur, tí tá varð farið undir at byggja dómkirkju á staðnum, samstundis sum Stavanger gjørdist bispasetur. Hóast eingi fornfrøðilig prógv eru fyri, at fólk búðu har frammanundan, er lítil ivi um, at okkurt hús man hava verið har.

Stavanger verður fyrstu ferð nevndur í einum lovkvæði til kongin Magnus Ólavsson í 1042, men tað er ivasamt, um navnið sipar til eina ávísa búseting ella fjørðin. Síðst í 12. öld og í 1205 verður Stavanger nevndur í ymsum keldutilfari, og í teimum sæst, at talan er um búsetingina ella býin.

Tað man hava havt samband við, at arbeiðið at byggja dómkirkjuna var liðugt í 1160, og at Ólavskleystrið stóð í gerð, og tí hevur búsetingin fingið býardám. Ikki tí, talan var ikki um nakran bý eftir nútíðar meti, tí tey nógvu fyrstu árinu búðu ikki meiri enn eini 100 til 150 fólk har, og tey flestu vóru knýtt at kirkjunni og kleystrinum.

Tað er ivaleyst rætt at rokna Stavanger sum kirkjubý alla miðöldina og fram til trúbotina í fyrru helvt av 16. öld. Tær næstu øldirnar vóru merktar av búskaparligum framburði, men kortini kom fólkcatalið ongantið upp um 2.500. Orsøkin til tann avmarkaða fólkaøksturin var í stuttum, at ímillum 1650 og byrjanina av 19. öld misti Stavanger fleiri almennar stovnar, sum høvdu hildið býnum uppi upp ígjøgnum ta mangan truplu miðöldina. Harafturat megnaði býurin ikki at gera seg galdandi á vinnuøkinum

eins og t. d. Bergen, sum hevði stórt gagn av útflutningsvinnunum hesi árin.

Fyrst í 16. öld búðu ikki meiri enn umleið 100 fólk í Stavanger. Ein avleiðing av trúbotini var, at bispasetrið bleiv lagt undir kong, men tey næstu árinu tók ein nýggj vinna seg upp í býnum og fram við strondini har um vegir. Bøndurnir bygdu sær sagverk, og skotsk og niðurlendsk skip komu at keypa við. Skjótt komu útlendskir listarmenn eisini til býin, og miðskeiðis í 17. öld var Stavanger ein mentanarmiðstøð. Men hetta virkseimið gagnaði ikki býarfólkinum sjálvum. Tey lívdu í fátækradømi og kærdu sína neyð, men eingin lurtaði eftir teimum. Eisini á annan hátt var mótburður, og í 1682 noyddust tey at góðtaka, at bispasetrið bleiv flutt suður til Kristiansand. Trý ár seinni var afturgongdin fullkomin, tí tá misti Stavanger teir fyrimunir,

sum eitt býarsamfelag tá hevði.

Sild og sigling

Tað var ikki fyrr enn fyrst í 19. öld, at Stavanger menti seg aftur og gjørdist ein lutfalsliga stórus býur eftir tátíðar meti. Um hetta mundið tók tann vágýtandi sildin seg upp aftur, og skjótt var sildavinnan tann týðningarmesti vinnuvegurin, og ta næstu hálvu øldina menti býurin seg nóg sum handilsbýur. Men úrtøkan var ymisk frá einum ári til annað, og í 1870-árunum fór av álvara at ganga tann skeiva vegin aftur. Men tá var býurin nóg broyttur, og eftir umleið 60 árum var fólkcatalið vaksið úr umleið 2.300 upp í umleið 25.000.

Í hesum árunum var Stavanger ikki bara vorðin ein vinnulívsbýur, men eisini ein sjóvinnubýur við einum stórum handilsskipaflota, og í kjalarvørrinum á tí gjørdist skipasmið eisini ein týðandi

vinna. Fleiri túsund menn úr Stavanger og leiðunum kring býin forvunnu til lívsins uppihald á øllum heimsins høvum, og tað hevði við sær, at Stavanger gjørdist staðið, har ymisk ávirkanuttaneftir gjørdi seg meiri galdandi enn í øðrum norskum býum. Eitt nú var býurin høvuðsstøð hjá fráhaldrsørsluni og ikki minst missjónsrørsluni, sum av álvara fekk fíðfesti har um hetta mundið.

Kreppa og flyting

Síðst í 1870-unum minkaði sildafiskiskapurin burtur í at kalla einki, og tað gjørdist byrjanin til eitt tíðarskeið við stórari afturgongd og kreppu. Nøkur fá ár seinni kom sjóvinnan í trupulleikar orsakað av kreppu á altjóða flutningsmarknaðinum, og tað hevði við sær, at skipini høvdu ov lítið ella kanska einki at færa, og nóg teirra máttu tí leggjast og seljast. Ein avleiðing av hesum var

eisini, at arbeiðið á skipasmiðjunum steðgaði upp. Øll tey stóru reidarini og handilshúsini í býnum fóru á húsangang, og sjómenn, skipasmiðir og aðrir løntakarar mistu sína inntøku.

Mong sóu sær ongan annan møguleika enn at flyta úr býnum, og mong teirra endaðu í tí streyminum, sum um hetta mundið var úr Evropa til Ameriku, har møguleikarnir tóktust óteljandi og óendaligir. Fleiri savnaðu sær so frægt av peningi, at tey kundu fáa eina koyggju vestur um Atlantshavið, men tað vóru eisini mong, sum tóku til takkar við einum plássi í lastini.

Teir fyrstu norðmenninir, sum fóru til Ameriku, fóru við teimum stóru seglskipunum, men um hetta mundið vóru teir fyrstu dampararnir farnir at sigla ímillum Liverpool og New York ella Quebec. Tað var tí vorðið lætt at ferðast, og tey næstu 25 árin fóru umleið 10.000